

LBRIS

We know
books

MIZERABILII

Victor Hugo

Traducere din limba franceză
LUCIA DEMETRIUS și TUDOR MĂINESCU

LITERA
București

Cuprins

Partea a patra. Idila din strada Plumet și epopeea din strada Saint-Denis (continuare).....	5
Cartea a șaptea. Argoul.....	7
I. Origine.....	7
II. Rădăcini	15
III. Argou care plânge și argou care râde	24
IV. Cele două datorii: a veghea și a spera.....	29
Cartea a opta. Încântări și deznădejdi.....	34
I. În plină lumină	34
II. Beția fericirii depline	39
III. Începe să se întunece	42
IV. Cab huruie în engleză și latră în argou	45
V. Faptele nopții	53
VI. Marius coboară pe pământ și își dă adresa Cosettei	54
VII. O inimă bătrână și o inimă tânără față-n față	60
Cartea a noua. Unde se duc?	74
I. Jean Valjean.....	74
II. Marius	76
III. Domnul Mabeuf.....	78
Cartea a zecea. 5 iunie 1832.....	83
I. Problema văzută la suprafață	83
II. Miezul problemei	87

III. O înmormântare: prilej de a renaște	96
IV. Clocotele de altădată	102
V. Originalitatea Parisului	107
Cartea a unsprezecea. Atomul fraternizează cu uraganul	111
I. Câteva lămuriri asupra originilor poeziei lui Gavroche. Înrâurirea unui academician asupra acestei poezii	111
II. Gavroche la drum	113
III. O dreaptă mânie a unui bărbier	117
IV. Copilul se miră de bătrân	119
V. Unchiașul	121
VI. Recruți	123
Cartea a douăsprezecea. „Corint“	126
I. Istoria Corintului de la întemeierea lui	126
II. Veselii premergătoare	131
III. Se lasă noaptea asupra lui Grantaire	142
IV. Încercare de a aduce mângâiere văduvei Hucheloup	146
V. Pregătirile	150
VI. În așteptare	152
VII. Omul recrutat în strada Billettes	155
VIII. Câteva semne de întrebare cu privire la numitul Le Cabuc, care poate că nu se numea Le Cabuc	159
Cartea a treisprezecea. Marius intră în umbră	164
I. Din strada Plumet până în cartierul Saint-Denis	164
II. Parisul noaptea, văzut din zbor	167
III. Pe marginea prăpastiei	169
Cartea a paisprezecea. Măreția disperării	177
I. Drapelul: primul act	177
II. Drapelul: actul doi	180
III. Gavroche ar fi făcut mai bine să primească carabina lui Enjolras	182
IV. Butoiul cu pulbere	183
V. Sfârșitul versurilor lui Jean Prouvaire	186
VI. Agonia morții după agonia vieții	188
VIII. Gavroche profund calculator al distanțelor	193

Cartea a cincisprezecea. Strada l'Homme-Armé	197
I. Sugativa trădătoare	197
II. Ștrengarul, dușman al luminilor	206
III. În vreme ce Cosette și Toussaint dorm	210
IV. Excese de zel ale lui Gavroche	211

Partea a cincea. Jean Valjean

Cartea întâi. Războiul între patru pereți	221
I. Între Caribda mahalalei Saint-Antoine și Scilla mahalalei Temple	221
II. Ce poți face într-o prăpastie, dacă nu să stai de vorbă?	229
III. Lumină și întunecare	234
IV. Cinci mai puțin, unul mai mult	236
V. Ce se vede din vârful baricadei	242
VI. Marius rătăcit, Javert laconic	247
VII. Situația se înrăutățește	248
VIII. Artileriștii trebuie luați în serios	253
IX. Folosirea vechiului talent de braconier și a împușcăturii fără greș, care a influențat asupra condamnării din 1796	256
X. Zori	257
XI. O împușcătură care nu dă greș, dar care nu ucide pe nimeni	261
XII. Dezordinea – părtașa ordinii	263
XIII. Licăriri trecătoare	266
XIV. În care se va citi numele iubitei lui Enjolras	268
XV. Gavroche afară	271
XVI. Cum din frate poți ajunge tată	274
XVII. <i>Mortuus pater filium moriturum expectat</i>	283
XVIII. Vulturul a ajuns pradă	285
XIX. Jean Valjean se răzbună	289
XX. Morții au dreptate și cei vii nu se înșală	292
XXI. Eroii	301
XXII. Piept la piept	306
XXIII. Oreste flămând și Pilade beat	309
XXIV. Prizonier	312

Cartea a doua. Intestinul Leviatanului.....	316
I. Pământul sărăcit de mare.....	316
II. Istoria veche a canalului.....	320
III. Bruneseau.....	325
IV. Amănunte necunoscute.....	328
V. Progresul actual.....	332
VI. Progresul viitor.....	333
Cartea a treia. Între suflet și mocirlă.....	339
I. Cloaca și surprizele ei.....	339
II. Lămurire.....	345
III. Omul „filat“.....	347
IV. Și el își poartă crucea.....	352
V. Nisipul, ca și femeia, are viclenii înșelătoare.....	356
VI. Fontisul.....	361
VII. Uneori te împotmolești chiar la mal.....	363
VIII. Bucata din haina sfâșiată.....	365
IX. Marius e luat drept mort de unul care se pricepe la d-astea.....	370
X. Întoarcerea fiului risipitor cu viața sa.....	375
XI. Se cutremură țăriile.....	377
XII. Bunicul.....	378
Cartea a patra. Javert o ia razna.....	385
Cartea a cincea. Nepotul și bunicul.....	398
I. În care vedem din nou copacul cu plasture de zinc.....	398
II. Ieșit din războiul civil, Marius se pregătește pentru cel de acasă.....	401
III. Marius atacă.....	406
IV. În cele din urmă, domnișoara Gillenormand nu ia în nume de rău că domnul Fauchelevent a venit cu ceva la subsuoară.....	410
V. Pune-ți banii la păstrare mai bine în pădure decât la notar.....	415
VI. Cei doi bătrâni fac totul, fiecare în felul lui, pentru fericirea Cosettei.....	416

VII. Urmările visului, amestecate cu fericirea.....	425
VIII. Doi oameni cu neputință de găsit.....	428
Cartea a șasea. Noaptea albă.....	433
I. 16 februarie 1833.....	433
II. Jean Valjean cu brațul mereu bandajat.....	443
III. Nedespărțitul.....	453
IV. <i>Immortale jecur</i>	455
Cartea a șaptea. Ultima sorbitură din potir.....	461
I. Al șaptelea cerc și al nouălea cer.....	461
II. Tainele pe care le poate cuprinde o destăinuire.....	478
Cartea a opta. În asfințit.....	487
I. Odaia de jos.....	487
II. Alți pași înapoi.....	492
III. Își aduc aminte de grădina din strada Plumet.....	494
IV. Atracție și stăpânire.....	499
Cartea a noua. Ultima noapte, ultima dimineață.....	502
I. Milă pentru nenorociți, dar îngăduință pentru fericiți.....	502
II. Ultimele pâlâpări ale opaițului fără ulei.....	504
III. Un fulg a ajuns o povară pentru cel ce ridică în mâini căruța lui Fauchelevent.....	506
IV. O sticlă de cerneală care nu-i bună de nimic.....	509
V. Onoapte prin care străbate strălucirea zilei.....	528
VI. Iarba ascunde și ploaia șterge.....	538

Cartea a șaptea ARGOUL

I Origine

*Pigritia*¹ este un cuvânt îngrozitor.

Dă naștere unei lumi, *la pègre*, adică *hoția*, și unui iad, *la pègrenne*, adică *foamea*.

Așa că trândăvia e mamă.

Are un fecior, furțișagul, și o fiică, foamea.

În ce limbă vine asta? În argou.

Dar ce este argoul? Este neam și vorbire la un loc.

Când, în urmă cu treizeci și patru de ani, povestitorul acestor grave și întunecate întâmplări introducea, în mijlocul unei scrieri² făcute în același scop ca și aceasta de acum, un hoț care vorbea argou, lumea s-a mirat și a prins să strige: „Ce! Cum! Argou! Dar argoul este înspăimântător! E limba pușcăriașilor, a ocnelor, a închisorilor, a tot ceea ce o societate are mai de lepădat!“ etc., etc.

Niciodată n-am înțeles acest fel de critici.

După aceea, doi mari romancierii, dintre care unul este un cunoscător profund al sufletului omenesc, iar celălalt un neînfricat prieten al poporului, Balzac și Eugène Sue³, punând pe bandiți să vorbească în adevărata lor limbă, așa cum făcuse în 1828 autorul cărții *Ultima zi a unui condamnat la moarte*⁴, s-au ridicat aceleași nemulțumiri. S-a spus încă o dată: „Ce vor

¹ În limba latină: „lene“. Etimologia lui Victor Hugo este însă fantezistă; cuvântul francez *la pègre* – bandiți, escrocii, prostituatele – nu reprezintă termenul latin, ci provensalul *pego* (smoală, lipici; metaforic: hoț).

² *Ultima zi a unui condamnat la moarte*

³ Scriitor francez contemporan lui Victor Hugo. Autorul romanului *Misterele Parisului* (1843), care descrie medii mic-burgheze și evocă figuri din lumpenproletariatul vremii.

⁴ Această lucrare a lui Victor Hugo, apărută în 1829, este o pledoarie împotriva pedepsei cu moartea.

scriitorii de la noi cu această revoltătoare limbă șmecherească? Argoul este nesuferit! Argoul te înfioară“. Cine zice nu? Fără îndoială.

Când e vorba să măsoari adâncimea unei răni, a unei prăpăstii sau a unei societăți, de când este o vină să mergi cât mai departe, să cobori cât mai adânc? Am crezut întotdeauna că lucrul acesta e câteodată o faptă de curaj, sau cel puțin o acțiune simplă și folositoare, vrednică de atenția binevoitoare pe care o merită datoria consimțită și adusă la îndeplinire. De ce să nu cercetezi totul, să nu studiezi totul, să te oprești la mijlocul drumului? Sonda trebuie să se oprească, nu sondorul.

Bineînțeles, a porni să cercetezi străfundurile întocmirii sociale, ca să ajungi acolo unde se sfârșește pământul și începe mocirla; a răscoli aceste valuri groase, a urmări, a apuca și a zvârli viu pe mal acest grai respingător, de pe care curg la lumina zilei șiroaie de noroi, acest vocabular scârbos, în care fiecare cuvânt pare un inel scârnav al unui monstru al nămolului și al întunecimilor, nu este o sarcină nici ispititoare și nici ușoară. Nimic nu este mai înfiorător decât să privești în toată goliciunea, la lumina gândirii, furnicarul înspăimântător al argoului. Pare că e într-adevăr un fel de cumplită sălbăticiune a nopții, smulsă din vizuina ei. Ți pare un groaznic măcăciș viu și zbârlit, care tresare, se mișcă, se frământă, își cere înapoi întunericul, amenință și privește. Cutare cuvânt seamănă cu o gheară, cutare cu un ochi scurs și sângerând, câte o frază pare că mișcă în felul foarfecilor de crab. Totul trăiește cu vitalitatea hădă a lucrurilor orânduite în neorânduială.

Și pe urmă, de când groaza împiedică studiul? De când boala alungă pe medic? Își închipuie cineva un naturalist care ar refuza să studieze vipera, liliacul, scorpionul, scolopendra și păianjenul cap-de-mort, aruncându-le din nou în întuneric cu vorbele: „Oh! ce urâte sunt!“ Culegătorul care ar întoarce spatele argoului ar semăna cu chirurgul care ar întoarce spatele unui ulcer sau unui neg. Ar fi ca un filolog care ar șovăi să examineze un fenomen lingvistic, ca un filosof care ar șovăi

să scruteze un fenomen omenesc. Căci trebuie spus limpede acelora care nu știu lucrul acesta: argoul este și un fapt literar, și un rezultat social. Ce este, la drept vorbind, argoul? Argoul este limba mizeriei.

Aici ne putem opri; putem generaliza faptul, ceea ce înseamnă câteodată un fel de a-l micșora; se poate spune că toate mizeriile, toate profesiunile și aproape toate accidentele ierarhiei sociale și toate formele inteligenței își au argoul lor. Negustorul, care zice: „Avem Montpellier, Marsilia calitate bună“; agentul de schimb, care zice: „Report, primă, finele lunii“; jucătorul de cărți, care zice: „Terță și totul, se reia pica“; portărelul din insulele Normande, care zice: „Deținătorul, limitându-se la bunul lui, nu poate revendica fructele acestui bun în timpul sechestrului succesoral al imobilelor renunțatorului“; vodevilistul, care zice: „Au înveselit ursul¹“; artistul de teatru, care zice: „Rață²“; filosoful, care zice: „Triplicitate fenomenală“; vânătorul, care zice: „Uite-l, nu e³“; frenologul, care zice: „Amativitate, competitivitate, secretivitate“; infanteristul, care zice: „Gagica mea⁴“; călărețul, care zice: „Zmeul meu⁵“; maestrul de scrimă, care zice: „Terță, cvartă, rupeți“; tipograful, care zice: „Să vorbim pe șpalt“; toți, tipograf, maestru de scrimă, călăreț, infanterist, frenolog, vânător, filosof, artist de teatru, vodevilist, portărel, jucător de cărți, agent de schimb și negustor, toți vorbesc în argou. Pictorul, care zice: „Mâzgălitorul meu⁶“; notarul, care zice: „Trepădușul meu“; bărbierul, care zice: „Slujbașul meu“; cizmarul, care zice: „Cârpaciul meu“, toți vorbesc în argou. La nevoie, dacă vrei neapărat toate diferitele feluri de a spune dreapta și stânga, marinarul: „Babord și tribord“; mașinistul teatrului: „Spre curte și spre grădină⁷“; paracliserul: „Pe lângă strană și

¹ Piesa a fost fluierată.

² Am făcut fiasco.

³ Iepurele (ba aici, ba acolo)

⁴ Pușca mea

⁵ Calul meu, bidiviul meu

⁶ Pictor novice, ucenic slab

⁷ Culisele din stânga și culisele din dreapta

pe lângă amvon“, toate sunt un fel de limbaj argotic. Există argoul fandositelor, după cum a existat argoul prețioaselor¹. Palatul Rambouillet se mărginea nițel cu Curtea Miracolelor². Există argoul duceselor, dovadă această frază dintr-un bilet dulce al unei mari cocoane și foarte frumoase femei din timpul Restaurăției: *Veți găsi în aceste bârfeli o multmotivată pentru ca să-mi dau drumul*. Cifrurile diplomatice sunt un fel de limbaj: cancelaria pontificală, spunând *douăzeci și șase* în loc de *Roma*, *grkzintgzyal* în loc de cuvântul *expediție*, și *abfcustgrnogrku tu XI* pentru a desemna pe *ducele de Modena*, vorbește în argou. Medicii din Evul Mediu, care, ca să spună morcov, ridiche și nap, spuneau: *Opononach, perfroschinum, reptitalmus, dracatholicum angelorum, postmegorum*, vorbeau în argou. Fabricantul de zahăr, care zice: *Melasă, căpățână, cristal, zaț, lumps³, melis amestecat, obișnuit, ars, placă⁴*, acest industriaș cumsecade vorbește în argou. O anumită școală critică din urmă cu douăzeci de ani, care zicea: *Jumătate din Shakespeare constă numai în jocuri de cuvinte și calambururi*, vorbea în argou. Poetul și artistul, care, cu un simț profund, vor califica pe domnul de Montmorency⁵ „un burghez“, fiindcă nu se pricepe la poezie și sculptură, vorbesc argou. Academicianul clasic, care numește florile, *Flora*, fructele, *Pomona*, marea, *Neptun*, dragostea, *focuri*, frumusețea, *farmece*, un cal, *un bidiviu*, cocarda albă sau tricoloră, *tranda-firul zeiței Belona*, pălăria în trei colțuri, *triumghiul lui Marte⁶*, acest academician clasic vorbește în argou. Algebra, medicina,

¹ Femeile afectate, pretențioase, numite așa în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea

² Celebrul *Hôtel de Rambouillet* din Paris, în care, până în 1648, marchiza de Rambouillet primea societatea aristocratică a vremii, alături de o seamă de scriitori burghezi în slujba nobilimii și a monarhiei absolute, se înălța între Luvru și Hale. Dincolo de Hale se afla Curtea Miracolelor, cartier sordid.

³ Bucăți de zahăr de calitate inferioară

⁴ Turte de zahăr

⁵ Mare feudal, a simpatizat, scurtă vreme, cu revoluția burgheză. Devenit reacționar și bigot, a emigrat și s-a alăturat Burbonilor.

⁶ *Flora*, *Pomona*, *Neptun*, *Belona*, *Marte*, *zeițe* și *zei* din mitologia latină. *Belona* era zeița războiului; pălăria în trei colțuri era „a lui Marte“ fiindcă o purtau la început (secolul al XVIII-lea) militarii.

botanica, fiecare își are argoul ei. Limba care se folosește în marină, această admirabilă limbă a mării, atât de completă și de pitorească, pe care au vorbit-o Jean Bart, Duquesne, Suffren și Duperre¹, limbă care se amestecă cu scrâșnetul catargelor, cu zbârnâitul acelor „porto-voce“, cu zgomotul luptei piept la piept pe o corabie cucerită, cu legănarea vasului, cu vântul, cu furtuna, cu tunul, este un întreg argou eroic și impunător, care, față de sălbaticul argou al hoților, este ca leul față de șacal.

Fără îndoială. Dar, orice s-ar spune, felul acesta de a înțelege argoul este o generalizare pe care n-o va aproba chiar toată lumea. Cât despre noi, vom păstra cuvântului vechiul lui înțeles, precis, mărginit și hotărât, restrângând argoul la argou. Argoul adevărat, argoul prin excelență, dacă aceste două cuvinte pot merge împreună, străvechiul argou, care era un regat, nu este altceva, o repetăm, decât vorbirea urâtă, frământată, ascunsă, trădătoare, veninoasă, crudă, vicleană, josnică, profundă, fatală a mizeriei. Sub toate înjosirile și toate nenorocirile se găsește o ultimă ticăloșie, care se răzvrătește, hotărâtă să înceapă lupta împotriva tuturor întâmplărilor fericite și a drepturilor ce domnesc în lume; în această luptă înspăimântătoare, când vicleană, când cumplită, bolnavă și feroasă în același timp, ea atacă orânduirea socială cu înțepătura de ac a viciului și cu lovitura de măciucă a crimei.

Pentru nevoile acestei lupte, mizeria a născocit o limbă de luptă: argoul.

A face să plutească și a menține, deasupra prăpastiei, deasupra uitării, fie numai și un fragment dintr-un grai oarecare, grai pe care omul l-a vorbit și care s-ar pierde, adică unul din elementele, bune sau rele, care alcătuiesc și întregesc o civilizație, înseamnă a înmulți datele observației sociale, a sluji însăși civilizația. Acest serviciu l-a făcut Plaut², vrând-nevrând, când a pus doi soldați cartaginezi să vorbească în limba feniciană;

¹ Amirali francezi din timpul monarhiei absolute

² În comediiile scriitorului latin Plaut (secolele III-II î.H.) apar adesea personaje populare, vorbind în argou roman.

I-a făcut și Molière, punând atâtea personaje să vorbească în limba levantină sau în graiuri populare. Când ajung la punct, criticile se întetesc: feniciană, de minune! levantina, bravo! chiar graiurile populare merg, sunt limbi care au aparținut unor popoare sau unor provincii, dar argoul? La ce bun să păstrăm argoul? La ce bun să-l ajutăm „să plutească“?

La aceasta nu răspundem decât un cuvânt. Bineînțeles, dacă limba pe care a vorbit-o un popor sau o provincie este vrednică de interes, e cu atât mai vrednică de atenție și studiu limba pe care a vorbit-o o anumită mizerie.

În Franța, de pildă, de mai bine de patru sute de ani, a vorbit-o însă nu numai o anumită mizerie, ci toată mizeria cu putință, mizeria omenească.

Și-apoi, insistăm, a studia diformitățile și infirmitățile sociale, a le scoate la iveală spre a fi vindecate, nu e deloc un lucru în fața căruia să-ți fie permis să alegi. Istoriograful obiceiurilor și al ideilor nu are o misiune mai ușoară decât istoriograful evenimentelor. Acesta din urmă privește suprafața civilizației, luptele dintre coroane, nașterea prinților, căsătoriile regilor, bătăliile, adunările, marii oameni de stat, revoluțiile la lumina zilei, toată partea din afară; celălalt istoriograf privește înăuntru, adâncul, poporul, care muncește, care suferă și care așteaptă, femeia împovărată, copilul care se zbate să moară, luptele surde dintre oameni, cruzimile necunoscute, prejudecățile, nedreptățile stabilite, consecințele ascunse ale legii, prefacerile tainice ale sufletelor, tresăririle nelămurite ale mulțimilor, flămânzii, desculții, golanii, dezmoșteniții, orfanii, nenorociții și ticăloșii, toată viermuiala rătăcitoare a întunericului. Trebuie să se scufunde cu inima plină de milă, dar și de asprime, ca un frate și ca un judecător, până la cazematele de nepătruns în care se târăsc de-a valma cei care sângeră și cei care lovesc, cei care plâng și cei care blestemă, cei care postesc și cei care înfulecă, cei care îndură răul și cei care îl fac. Acești istoriografi ai inimilor și ai sufletelor au ei, oare, sarcini mai mici decât istoriograful faptelor exterioare? Oare Dante Alighieri să fi avut mai

puține lucruri de spus decât Machiavelli? Dedesubtul civilizației, fiind mai adânc și mai întunecat, este mai puțin însemnat decât ceea ce e la suprafață? Ce se cunoaște din munte când nu se cunoaște peștera?

S-o spunem, de altfel, în treacăt: din puținele cuvinte despre cele de mai sus s-ar putea stabili, între cele două categorii de istoriografi, o deosebire netă, care nu există în mintea noastră. Nimeni nu poate fi un bun istoric al vieții adevărate, văzută de toți, izbitoare și obștească a popoarelor, dacă nu este în același timp, într-o oarecare măsură, istoricul vieții lor ascunse și adânci; nimeni nu e bun istoric al celor dinăuntru dacă nu știe să fie, la nevoie, istoric al celor din afară. Istoria moravurilor și a ideilor pătrunde în aceea a evenimentelor, și invers. Sunt două feluri de fapte deosebite, care corespund, care se înlănțuie întotdeauna și adesea se determină reciproc. Toate liniile mari, pe care providența le trage deasupra unei națiuni, au paralelele lor întunecate, dar deslușite în adânc, și toate zvârcolirile adâncului provoacă frământare la suprafață. Adevărata istorie fiind amestecată în tot, istoriograful adevărat se amestecă în tot.

Omul nu este un cerc cu un singur centru; e o elipsă cu două focare: faptele și ideile.

Argoul nu este altceva decât un vestiar în care limba, urmărind să facă o faptă rea, se travestește, îmbrăcând cuvinte-măști și metafore-zdrențe.

Și ajunge, în felul acesta, groaznică.

Abia mai poate fi recunoscută. Mai e ea, oare, limba franceză? Iat-o gata să se arate pe scenă, să dea răspuns crimei, potrivit tuturor, treburilor din catastiful blestemățiilor. Nu merge, ci șontăcăie, șchiopătând în cârja Curtii Miracolelor, cârjă care se poate preschimba în măciucă; e limba derbedeilor, a cerșetorimii; toate stafiile omenești, ajutând-o să se îmbrace, au și sulemenit-o; se târăște și se ridică, așa cum face orice reptilă. E în stare să îplinească toate rolurile, prefăcută de șarlatani, înveninată de otrăvitori, înnegrită cu funingine de incendiatori; ucigașii o boiesc cu roșu.

Când ascultați, voi, oameni cumsecade, la ușile societății, prindeți dialogul celor de afară. Auziți întrebări și răspunsuri. Percepeți fără să înțelegeți un murmur hidos, aducând a vorbire omenească, dar mai aproape de urlet decât de cuvânt. E argoul. Cuvintele sunt pocite, pecetluite de nu știu ce bestialitate nemaivăzută. Parcă ar vorbi hidrele.

E ceea ce nu se poate înțelege sub vălul întunericii. Scrașnetele și șoaptele măresc umbra prin taină. E întunecime în nenorocire, e și mai mare întunecime în miezul crimei; beznenele acestea contopite compun argoul. Întuneric în văzduh, întuneric în fapte, întuneric în glasuri. Înspăimântătoare limbă-broască; într-un neconținut du-te-vino, țopăie, se târăște plină de bale și se mișcă înfiorător într-o ceață cenușie fără margini, plămădită din ploaie, din noapte, din foame, din viciu, din minciună, din nedreptate, din goliciune, din asfixie și din iarnă, în sfârșit, asta e lumina nenorociților.

Fie-ne milă de osândiți! Vai, cine suntem noi, noi înșine? Cine sunt eu, care vorbesc? Cine sunteți voi, care mă ascultați? De unde venim? Și este, oare, așa de sigur că n-am făcut nimic înainte de-a ne fi născut? Pământul cam seamănă cu o temniță. Cine știe dacă omul nu este un recidivist al justiției divine?

Priviți viața de aproape! E făcută în așa fel, încât se simte pretutindeni osânda.

Ești ceea ce se cheamă un om fericit? Ei bine, ești în toate zilele trist. Fiecare zi își are marea ei suferință sau grija ei măruntă. Ieri tremurai pentru sănătatea cuiva drag, azi ți-e teamă de a ta; mâine vei avea o neliniște bănească, poimâine vei înfrunta ocară unui calomniator, răspoimâine vei suferi de nenorocirea unui prieten; pe urmă va fi vremea rea și pe urmă ceva se va sparge sau se va pierde; apoi, o plăcere pe care conștiința și șira spinării ți-o impută; altă dată, desfășurarea treburilor publice. Fără să mai punem la socoteală suferințele inimii. Și așa mai departe. Un nor se risipește, altul se formează. Abia o zi dacă e plină dintr-o sută de veselie și de soare. Și tu încă faci parte

dintre puținii oameni fericiți! Cât despre ceilalți, asupra lor e o noapte veșnică.

Singura împărțire a oamenilor este aceasta: luminați și întunecați. Singura țintă este asta: să micșorăm numărul întunecaților și să sporim numărul celorlalți. De aceea strigăm: Învățământ! Știință! A învăța pe altul să citească înseamnă să aprinzi focul; orice literă silabisită scânteiază.

De altfel, cine zice *lumină* nu zice numaidecât *bucurie*. În lumină se suferă, prisosul arde. Flacăra este dușmanul aripii. A arde fără a înceta să zbori, iată minunea geniului!

Când veți cunoaște și când veți iubi, veți suferi și atunci. Ziua răsare plângând. Luminații plâng chiar dacă ar plânge numai pentru întunecați.

II Rădăcini

Argoul este limba întunecaților.

În fața acestui dialect neînțeles, întinat și răzvrătit totodată, cugetătorul se înduioșează până în cele mai nebănuite adâncimi ale sufletului, iar sociologul e îndemnat la meditațiile sale cele mai zguduitoare. Argoul poartă cu el un blestem. Fiecare silabă e însemnată în acest blestem. Cuvintele limbii poporului apar în argou schimonosite și chircite ca sub fierul roșu al călăului. Unele parcă fumează încă. Adesea, câte o frază pare a fi umărul ars cu fierul al vreunui tâlhar, dezgolit pe neașteptate. Ideea aproape că refuză să se lase exprimată de aceste cuvinte îmbătrânite în rele. Metafora, în argou, este câteodată atât de sfruntată, încât simți că a stat în fiare.

De altfel, cu toate acestea, și tocmai din aceste pricini, ciudata limbă are de drept compartimentul ei în marele cazier nepărtinitor, unde e loc pentru paraua ruginită, ca și pentru medalia de aur, și care se numește literatură. Argoul, fie că vrem, fie că nu, își are sintaxa și poezia sa. E o limbă. Dacă, după slujenia anumitor cuvinte, se recunoaște că a fost molfăită

de Mandrin¹, se simte însă în strălucirea anumitor metonimii că și Villon a vorbit-o.

*Mais où sont les neiges d'antan?*² este un vers în argou. *Antan* – *ante annum* – este un cuvânt din argoul Thunes³ și înseamnă *anul trecut*, cu un sens mai larg: *altădată*. Se mai putea citi în urmă cu treizeci și cinci de ani, în epoca plecării ceteei de ocnași din 1827, într-una din carcerele din Bicêtre, această zicală zgâriată cu cuiul pe zid de un „rege“ din Thunes, condamnat la galere: *Les dabs d'antan trimaient siempre pour la pierre du Coösre*. Asta înseamnă: *Regii de altădată se duceau totdeauna să fie unși*. În mintea acelui „rege“, ungerea, încoronarea, era ocna.

Cuvântul *décarade*, care exprimă plecarea în galop a unei trăsurii grele, este pus pe seama lui Villon, și vrednic de el. Acest cuvânt, care îți sugerează scăpărarea copitelor pe caldarâm, rezumă într-o onomatopee magistrală întregul vers admirabil al lui La Fontaine: *Six forts chevaux tiraient au coche*.⁴

Din punct de vedere pur literar, puține studii ar fi mai ispititoare și mai fecunde decât cel al argoului. Este o întregă limbă în limbă, un fel de excrescență bolnăvicioasă, un altoi nesănătos care a dat naștere unei vegetații, un parazit care și-a înfipt rădăcinile în străvechiul trunchi galic și al cărui frunziș sinistru se târâie pe o întregă parte a limbii. E ceea ce am putea numi primul aspect, aspectul vulgar al argoului. Dar pentru cei care studiază limba așa cum trebuie studiată, adică așa cum geologii studiază pământul, argoul apare ca o adevărată aluviune. După cum sapi mai mult sau mai puțin adânc, găsești în argou dedesubtul vechii limbi franceze populare, provensala, spaniola, o fărâșă de italiană, de levantină, adică limba porturilor Mediteranei, engleza și germana, romana, în cele trei varietăți: romano-franceză, romano-italiană și romano-romană, latină,

¹ Bandit și contrabandist francez din prima jumătate a secolului al XVIII-lea

² Dar unde sunt zăpezile de altădată? (vers din François Villon)

³ Argoul din Tunis, cunoscut pe vremea expediției regelui Ludovic al IX-lea împotriva Tunisului

⁴ Șase cai puternici trăgeau o diligență.

în sfârșit, basca și celtica. Formație profundă și ciudată. Edificiu subpământean, zidit în devălmășie de toți mizerabilii. Toate rasele blestemate și-au lăsat urma, fiecare suferință a pus o piatră, fiecare inimă o pietricică. O mulțime de suflete păcătoase, josnice și răzvrătite, care au străbătut viața și s-au dus să se mistuie în veșnicie, se regăsesc aproape întregi în argou, se pot încă desluși în forma câte unui cuvânt monstruos.

Spaniola? Vechiul argou gotic e plin. Iată *boffete*, *soufflet* (palmă), care vine de la *bofeton*; *vantane*, *fenêtre* (fereastră), mai târziu *vanterne*, care vine de la *vantana*; *gat*, *chat* (pisică), care vine de la *gato*; *acite*, *huile* (ulei), care vine de la *aceyte*. Italiana? Iată *spade*, *épée* (spadă), care vine de la *spada*; *carvel*, *bateau* (vas plutitor), care vine de la *caravella*. Engleza? Iată *bichot*, *évêque* (episcop), care vine de la *bishop*; *raille*, *espion* (spion), care vine de la *rascal*, *rascalion* (pungaș); *pilche*, *étui* (cutie), care vine de la *pilcher* (teacă). Germana? Iată *le caleur*, *le garçon*, *Kellner* (chelner); *le hers*, *le maître*, *Herzog* (duce). Latina? Iată *frangir*, *casser*, de la *frangere* (a sparge); *affurer*, *voler* de la *fur* (a fura); *cadène*, *chaine* de la *catena* (lanț). Există un cuvânt care apare în toate limbile europene cu un fel de putere și de autoritate tainică: cuvântul *magnus*. Scoția a făcut din el pe *mac* al ei, care desemnează pe șeful clanului, Mac-Farlane, Mac-Callumore, marele Farlane, marele Callumore (e totuși de observat că *mac* în celtică înseamnă fecior). Argoul a făcut din acest cuvânt *meck* și mai târziu *meg*, adică Dumnezeu. În ce privește basca, iată *gahisto*, diavolul, care vine de la *gaiztoa*, rău; *sorgabon*, noapte bună, care vine de la *gabon*, bună seara. Celtica? Iată *blavin*, batista, care vine de la *blavet*, apă țâșnitoare; *ménese*, muiere, care vine de la *meinec*, plin de pietre; *barant*, râu, de la *baranton*, fântână; *goffeur*, lăcătuș, de la *goff*, fierar; *la guédouze*, moartea, care vine de la *guenn-du*, albă-neagră. Voiți și istorie? Argoul zice *les maltèses* în loc de monede, amintind banii vechi de argint care circulau pe galerele Maltei.